

SOME VIEWS ON CRITICAL THINKING

Lilia Lozanova

“Bishop Konstantin Preslavsky” University of Shumen, Bulgaria

Abstract: *Critical thinking has been studied by researchers from different historical periods. Thanks to their theories, the understanding of it, its essence and content have been enriched. Representatives of various scientific fields, as well as artists from all eras, have focused their attention on its manifestations and development. The accumulated views and concepts of critical thinking are the basis for the modern understanding of this phenomenon, which has become one of the significant educational goals in the conditions of the media-information society.*

This article aims to present some of the views of famous philosophers, educators, and thinkers on critical thinking.

Keywords: *Critical Thinking*

АКЦЕНТИ ВЪВ ВЪЗГЛЕДИТЕ НА НЯКОИ ФИЛОСОФИ ЗА КРИТИЧЕСКОТО МИСЛЕНЕ

ВЪВЕДЕНИЕ

Критическото мислене е проучвано от изследователи от различни исторически периоди. Благодарение на техните теории е обогатявано разбирането за него, неговата същност и съдържание. Представители на различни научни направления, както и творци от всички епохи, са насочвали своето внимание към неговите проявления и развитие. Натрупаните възгледи и концепции за критическото мислене са основа за съвременното разбиране за този феномен, превърнат в една от значителните образователни цели в условията на медийно-информационното общество.

Настоящата статия има за цел да представи само някои от възгледите на известни философи, педагози и мислители за критическото мислене. Извеждането само на някои акценти във възгледите на определени мислители за това понятие е да се представи как то е било обогатявано в определени исторически периоди, за да се достигне до съвременното разбиране за критическо мислене.

СЪДЪРЖАНИЕ

Развитието на критическото мислене е една от ключовите цели на образованието в 21 век. То е необходимо умение за съвременника, който живее в информационно наситена и медийна среда.

Съдържанието на това понятие се обогатява от различни научни направления, сред които философия, педагогика и други. Различни съвременни изследователи акцентират на отделни аспекти и характеристики на термина.

Поради многообразието от дефиниции за критическото мислене в научното пространство, за нуждите на тази статия представям само една съвременна дефиниция на критическото мислене, като в текста търся корелации между нея и възгледите на някои философи.

Дефиницията е на Майкъл Скривен и Ричард Пол, представена на 8-мата годишна международна конференция за критично мислене и образователна реформа през 1987 г.

Двамата автори посочват, че „критичното мислене е интелектуално дисциплиниран процес на активно и умело концептуализиране, прилагане, анализиране, синтезиране и/или оценяване на информация, събрана от или генерирана чрез наблюдение, опит, размисъл, разсъждение или комуникация, като ръководство за вярвания и действия. В своята примерна форма то се основава на универсални интелектуални ценности, които надхвърлят предметните разделения: яснота, точност, прецизност, последователност, уместност, солидни доказателства, основателни причини, дълбочина, широта и справедливост.

То включва изследването на онези структури или елементи на мисълта, имплицитно заложили във всяко разсъждение: „цел, проблем или спорен въпрос; предположения; концепции; емпирично основание; разсъждения, водещи до заключения; импликации и следствия; възражения от алтернативни гледни точки; и отправна рамка...“ (The Foundation for Critical Thinking) [1].

Въпреки, че тази дефиниция не изчерпва цялостната концепция за същността на критическото мислене, очертава базисни характеристики на понятието в съвременен контекст.

Историческите корени на критическото мислене датират на близо 2500 години и може да бъдат потърсени в приноса на Сократ, като са реализирани в неговите беседи с учениците му. Изследователите на метода „Сократова беседа“ отчитат умението на древния философ да постави събеседника в диалогична ситуация, като комуникацията задължително протича логически аргументирано. Сократ обосновава „важността на търсенето на доказателства, внимателното изследване на разсъжденията и предположенията, анализирането на основни понятия и проследяването на последиците не само от думите, но и на делата“ (The Foundation for Critical Thinking).

Великият мислител доказва „необходимостта от яснота и логическа последователност в мисленето“ (The Foundation for Critical Thinking) [2].

В този смисъл, „рационалният път на познание, демонстриран от Сократ, определя основите на съвременното критическо мислене“ [3: р. 10].

Известният сократов метод на беседване „включва няколко приема- ирония, майефтика, индукция, определение, които в хода на диалога се разгръщат последователно“ [3: р. 10].

М. Михова посочва, че методът може да се определи като „субективна диалектика“ [3: р. 10], като „чрез него се изследват основни хипотези, предположения

или аксиоми, които несъзнателно формират определен възглед или становище“ [3: р. 10] и са в основата на критическия анализ.

Може да се приеме, че приносът на Сократ към съвременна концепция за критическо мислене е свързана с проблематизирането и аналитичното разглеждане на обсъжданата тема, процеса на аргументиране, задълбоченото анализиране на понятията.

Като последовател на своя велик учител, Платон също обосновава важността на целите на диалога. Така, според философа „истинското познание се ражда в спор между единното и раздвоеното, между необходимото и случайното, между устойчивото и колебаещото се“ [3: р. 12].

Тази мисъл на древния мислител трябва да се интерпретира като път за достигане до знанието, което е основна ценност на модерното информационно общество. Съотнесено към днешната концепция за понятието, това твърдение дискутира основните процеси на анализиране, проверка на информация, тези, концепции, хипотези, които са важни за информационната среда на 21 век, но ги издига до по-високо ниво на обобщеност.

В този широк план може да се търсят основите за развитие на критическото мислене, тъй като в рамките на диалога винаги има целеполагане, насочено към откриване на истината.

При Аристотел рационалният път за познание на света е представен в произведението „Метафизика“. В първата част „Алфа“ мислителят дискутира фундаменталната човешка насоченост към познание – „Всички хора по природа се стремят към познание. Начините и средствата да се знае какво да е, са различни“ [4].

При него критическото мислене е път към чистото познание и мъдростта, която „е наука за общото и това, което е трудно да се знае“ [4].

Аристотел класифицира различните науки по отношение на това по какъв начин и в каква степен опознават реалността, в зависимост от „началата“, върху които се базират.

Според философа „мъдрият притежава в най-голяма степен общото знание, защото той някак знае всичко, което е основополагащо. Най-общите неща сигурно са и най-трудни за познаване, защото са най-далеч от сетивата“ [4].

Корелациите между определението на Аристотел за „чистото познание“ и съвременната концепция за критическото мислене може да бъде потърсени в посока на това, което е отвъд реалността, а в днешния информационен свят – в мисленето „отвъд връзките и мрежите“ в глобалния ни свят. Това означава да се премести фокуса от ориентирането сред метаинформацията към дълбокото, автентично и независимо познание.

Като цяло, изведените акценти във възгледите на Платон и Аристотел дискутират ролята на критическото мислене за постигане на само на познание, а това понятие се приема и като постамент за развиване на мъдрост. Представената съвременна концепция разглежда критическото мислене по-тясно в контекста на мисловните процеси, значими за анализиране на информация в днешното свръхинформационно общество.

Съвсем логично е и да се търсят характеристиките на критическото отношение към мъдростта и в средновековната епоха, във „Византийското хилядолетие“, на което се присъжда действителната устойчивост на античния свят и устойчивостта на стремежа към образование [5].

Тези разсъждения пренесени в полето на критическото мислене обосновават неговата цел и насоченост към едно „чисто познание“. То се основа на сетивността и причинно-следствения подход, но и на холистичния и философски поглед към действителността.

В „Кратката история на критичното мислене“ на Фондацията за критическо мислене се проследява идеята за критическото мислене през средновековието и Ренесанса. Същността на критическото мислене е дискутирано в творби на Тома Аквински, на Еразъм Ротердамски, Франсис Бейкън, Т. Мор и др.

Приноси моменти, които обогатяват същността на това понятие може да бъдат открити в книгата на Ф.Бейкън „Развитието на знанието“ - прокламираща идеята за важността на емпиричното изучаване на света. В този смисъл, трудът е отправна точка към съвременната наука за изясняване и дефиниране на критическото мислене.

В своя труд Бейкън посочва, че хората са склонни да развиват негативни навици на мислене, които той нарича „идоли“. Обосновава следните нарицателни за тях : „идоли на племето“ (начините, по които умът ни естествено е склонен да се самозаблуждава), „идоли на пазара“ (начините, по които злоупотребяваме с думи), „идолите на театъра“ (склонността ни да попадаме в капана на конвенционалните системи на мислене) и „идолите на училищата“ (проблемите в мисленето, когато то се основава на слепи правила и лошо обучение)“ (The Foundation for Critical Thinking) [1].

Ф.Бейкън в книгата си „Напредъкът на обучението“ (“The Advancement of Learning”) „аргументира значението на емпиричното изучаване на света и акцентира върху процесите на събиране на информация“ [6].

В този смисъл, произведението му може да се приеме като един от основополагащите, в които се дискутира критическото мислене в различните негови аспекти.

Идеята на Ф. Бейкън за „идолите“ интерпретира важни моменти от съвременната концепция за критическото мислене, която трябва да се основава на универсални интелектуални ценности. Днешният критичен поглед към света далеч надхвърля само сетивното познание и началния процес на събиране на информация по даден проблем или тема, които визира Ф.Бейкън. В съвременното общество знанието е висша ценност, както прокламира съвременна дефиниция за понятието и до него се достига чрез механизма на критическото мислене.

Фокусиране върху понятието „критическо мислене“ може да се потърси и в произведението на Декарт „Правила за насочване на ума“. Сред изведените принципи е и този, че „изследванията трябва да имат за цел да насочват ума така, че да му позволят да изказва сигурни и истинни съждения за всичко, на което се натъкне“ [7].

В този ред на мисли трябва да се разглежда критическият поглед към света като начин за достигане до обективната истина, изразена като „сигурно и несъмнено познание“. Философът акцентира и на инструментариума, който попада и в полето на

критическото мислене, като според него „методът е необходим за издирване на истината“ [7].

В. Василев посочва, че след около половин век Декарт създава знаков текст за дефиниране на критичното мислене – „Правила за насочване на ума“ („Rules For the Direction of the Mind“). Според В. Василев, в него той аргументира необходимостта от „специално систематично дисциплиниране на ума, което да ръководи мисленето. Формулира и защитава необходимостта от яснота и прецизност в разсъждениято и тълкуването. Разработва метод на критично мислене, основан на принципа на систематичното съмнение“ [6: р. 200].

Инструментариумът за развитие на критическото мислене, предложен от Декарт, може да се проектира в следните елементи на съвременната концепция – „яснота, точност, прецизност, последователност, уместност, солидни доказателства, основателни причини, дълбочина, широта и справедливост“ (The Foundation for Critical Thinking) [1]. Тези важни компоненти на критическото мислене са отразени и в съвременната дефиниция за него, която като интелектуално дисциплиниран процес ръководи не само фопмирането на вярвания, но и на последващите действия.

Редица автори (Василев, В.; Ричард Пол и Линда Елдер) [6], [8] откриват в „Утопия“ на Томас Мор проявление на критическо мислене, свързани с критиката на съвременността му и изграждане на утопичен модел на обществото.

В. Василев посочва, че „критичното мислене на тези ренесансови и пост-ренесансови учени отваря пътя за развитието на демокрацията, човешките права и свобода на мисълта“ [6: р. 200].

Фундаментални идеи, върху които се гради теорията за критическото мислене има в произведенията на Макиавели, Хобс, Джон Лок и др.

Значителен принос към обосноваване на критичното мислене имат мислителите на френското Просвещение: Бейл, Монтескьо, Волтер и Дидро.

Росен Люцканов търси различни измерения на идеите за това понятие при Джон Дюи. Авторът посочва, че Дюи дефинира този феномен като „активно, настойчиво и грижливо обмисляне на убеждение или предполагаемо знание в светлината на основанията, които го подкрепят и на изводите, до които то води“ [9: р. 15].

Според научната литература „Джон Дюи (1910) първи използва термина „критично мислене“, за да опише образователна цел“. Той го определя като активно, упорито и внимателно разглеждане на всяка установена или предполагаема форма на знание в светлината на основанията, които я подкрепят.

Една от неговите крилати фрази е, че мислим, само когато се изправим пред проблемите, което отправя към проблематизирането на мисълта, което е един от аспектите на критическото мислене.

Джон Дюи в книгата си „Как мислим“ (How We Think) излага идеята, че мисленето е процес на активно и целенасочено разрешаване на проблеми (research/inquiry), а не пасивно получаване на информация, като го разделя на рефлексивно мислене (критично, методично) и нерефлексивно мислене. Рефлексивното е ключово за ученето и включва фази като възникване на затруднение, формулиране на хипотеза, тестване и достигане до заключение, което е основа за педагогиката на опита и прагматизма в образованието.

Сред основните идеи на труда е, че мисленето не е просто асоциация или памет, а активен процес, свързан с действие и опит. Рефлексивността на ума в процеса на критическото мислене се дискутира и от съвременната дефиниция за него.

А. В. Кушнир смята, че водещ възглед на Дж. Дюи е, че „образователният процес трябва да бъде структуриран по такъв начин, че учениците не само да разширяват знанията си, но и да развиват способността си да мислят критично. За да се постигне това, той предлага използването на метода на активното обучение, включващ диалог, дискусия, анализ на текст и решаване на проблеми“ [10].

Известният педагог разработва петстъпкова процедура за решаване на проблеми.

Първият етап е свързан с идентифициране на предизвикателствата, произтичащи от „чувството за неадекватност или трудност“. Според Дж. Дюи, „докато всичко върви добре, знанието е в латентно състояние, но „появата на трудност“ подтиква знанието към действие“ [10].

Втората стъпка включва ясно дефиниране на проблема, а третия е свързан с търсене на възможно обяснение или възможно решения.

Четвъртият е обосноваване на „подкрепящи заключения от намерените обяснения или решения; в петия етап е проверка на обясненията или решенията. Очевидно е, че некритичното мислене не е в състояние да надмине дори първата стъпка“ [10].

Александър В.Зайцев посочва, че Джон Дюи „поставя под въпрос двойствеността на теоретичното предположение за рационализма и емпиризма като начини за постигане на надеждно знание, а открива алтернатива на тях“ [11: р. 10].

Според изследователя, Дж. Дюи разгръща разсъжденията в този свой труд в две насоки. Първата е развита в посока, че „оценяването на родството между детското любопитство, плодотворното въображение и любовта към експериментирането“ [11: р. 10].

Втората е разгледана в по-широките контексти на личностните и социалните измерения. Потърсена е връзката ѝ с образователната практика, която „ще помогне за насърчаване на индивидуалното щастие и облекчаване на социалните злини“ [11: р. 10].

Много от идеите на Джон Дюи са приложени на практика в учебния процес в редица училища. Авторът представя един от възгледите на Джон Дюи за критическото и рефлексивното учене, чието начало е „разбиране на проблема. Това е качество на мисълта, което има за цел да реши проблема и да направи предварително заключение, подкрепено от всички налични данни. Това е наистина процес на решаване на проблеми, който изисква творческа проникателност, интелектуална честност и здрав разум. То е основата на научния метод на изследване“ [11: р. 10].

През 1933 г. книгата на Дюи е преиздадена под подзаглавието „Преосмисляне на връзката на рефлексивното мислене с образователния процес“. Като цяло тя запазва същата структура и съдържание като оригиналният вариант, но прави редица промени. Сред тях е факта, че вместо термина „критичен“, акцентира на термина „рефлексивен“. Освен това „пренаписва и опростява логическия анализ на процеса на рефлексия, прави идеите си по-ясни и по-категорични и заменя термините „индукция“ и „дедукция“ с фразите „контрол на данни и доказателства“ и „контрол на разсъждения и понятия““ [11: р. 12].

В този смисъл, „рефлексията, от гледна точка на теорията за критичното мислене на Дж. Дюи, включва претегляне, размишление и обсъждане. „Да мислиш“, подчертава Дж. Дюи“, означава определено да се свържат нещата едно с друго“ [11: р. 12].

Великият американски философ-практик отрежда значима роля на философията като област на човешкото познание и я свързва с образованието. Подчертава нейната значима роля за развитие на критическото мислене и „защитава тезата, че философията трябва да бъде основата на всички академични дисциплини, тъй като помага на учениците да се научат да анализират информация, да формулират въпроси, да изразяват своите мисли и аргументи. Философията е инструмент за развиване на критично мислене, помага на хората да виждат нещата от различни гледни точки и да вземат информирани решения“ [10].

Ако се потърсят съвременните проекции на това понятие в обучението, Петя Марчева-Йошовска посочва, че „учебният процес е основен път за усвояване на знания, умения и навици, за формиране на възгледи и убеждения“. Този факт определя значимостта на обучението за стимулиране активността на учениците [12: р. 92].

Педагогическите възгледи на Джон Дюи дават силен тласък на концепцията за критическото мислене.

В много отношения възгледите на теоретика може да се приемат като всеобхватни и по-задълбочени от предложената по-горе съвременна концепция за този феномен, която дискутира основно когнитивните аспекти и процеси.

Лудвиг Витгенщайн акцентира на „осъзнаването не само за важността на понятията в човешкото мислене, необходимостта да се анализират и да се оцени тяхната сила и ограничения“ (The Foundation for Critical Thinking) [1].

Изводи

Представените възгледи на известни философи, педагози и мислители не изчерпват цялата гама от идеи за същността на критичното мислене. Тези констатации дават нови насоки в разбирането и обогатяването на съдържанието на този термин. В много отношения те разглеждат понятието в по-широк план и по-глобално, с насоченост към постигане на познание. Докато предложената съвременна концепция очертава интелектуални процеси и принципи, свързани с механизма на прилагане на критическото мислене в по-оперативен порядък, с цел преодоляване на предизвикателството да се оцени критично свърхинформацията.

В заключение, посочените възгледи са само част от постаментата, върху който се изгражда теоретичната база на критическото мислене като феномен и образователен идеал на днешното общество. Краткият обзор на тези идеи само очертава основните насоки за разбиране на това понятие в 21 век, като поставя значими въпроси и очертава нови области за бъдещи изследвания.

REFERENCES // ЛИТЕРАТУРА

1. The Foundation for Critical Thinking, "Defining Critical Thinking". URL: <https://www.criticalthinking.org/pages/defining-critical-thinking/766> (accessed: 04-01-2026).
2. The Foundation for Critical Thinking, "A Brief History of the Idea of Critical Thinking". URL: <https://www.criticalthinking.org/pages/a-brief-history-of-the-idea-of-critical-thinking/408> (accessed: 04-01-2026).
3. M. Mihova, "Ideyata za kriticheskoto mislene vav filosofskite vazgledi na Sokrat, Platon i Aristotel" (in Bulgarian). Journal "Pedagogicheski almanah", vol. 1-2, 2007. p. 9-16. // [Михова, М.(2007)Идеята за критическото мислене във философските възгледи на Сократ, Платон и Аристотел.Списание „ Педагогически алманах“,брой 1-2,с.9-16].
4. H. Gochev (translator), "Aristotel "Metahizika"", vol. I, III, X, XIV, 2019. // [Гочев, Н., (2018). Аристотел „Метафизика“ I- III X- XIV]. URL: <https://homoviator-bg.net/?p=1127> (accessed: 04-01-2026).
5. M. A. Georgieva, "Historical and Pedagogical Notes on Secular Education in the Eastern Roman Empire (VI-XV Century) and in Bulgaria. The Example of Magnaura – "Universal School" for Leaders" (in Bulgarian). In "Sbornik nauchni trudove ot Patuvashst seminar Bukuresht – Malta, 02.26.2025 – 06.06.2025". UP "Bishop Konstantin Preslavski", Shumen, Bulgaria. 2025. pp. 153-170. // [Георгиева, М. Историко-педагогически бележки върху светското висше образование в Източната Римска империя (IX – XV век). Примерът Магнаура – „Вселенско училище“ за лидери. Сборник научни трудове от Пътуващ семинар Букурещ – Малта, 02.26.2025 – 06.06.2025 г., Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“, Шумен, 2025, с. 153-170, с.155]. URL: https://www.shu.bg/wp-content/uploads/file-manager-advanced/users/faculties/pf/izdaniya/seminari/Sbornik_pyt_sem_PF_2025.pdf (accessed: 04-01-2026).
6. V. Vasilev, "Critical Thinking – a Basis for Qualitative Intelligence Analysis" (in Bulgarian). Scientific journal "Security & Defense", Issue 1, 2024. // [Василев, В. (2024). Критичното мислене-основа за качествен разузнавателен анализ. Сигурност и отбрана, брой 1, 2024 г.]. URL: <https://institute.nvu.bg/sites/default/files/inline-files/2024-1-13-vasilev.pdf> (accessed: 04-01-2026).
7. G. Genov, "Rene Dekart – pravila za rakovodstvo na uma (fragmenti)". // [Генов, Г. (2017). РЕНЕ ДЕКАРТ - ПРАВИЛА ЗА РЪКОВОДСТВО НА УМА (Фрагменти)]. URL: <https://ggenov.blog.bg/lichni-dnevnic/2017/10/28/rene-dekart-pravila-za-rykovodstvo-na-uma-fragmenti-podbor-n.1574573> (accessed: 04-01-2026).
8. Z. Vakleva, T. Georgieva, "Kritichno mislene kato osnovna tsel na obucheniето v universiteta" (in Bulgarian). Pedagogika, vol. 93, num 1. 2021. // [Ваклева, З., Георгиева, Т. (2021).Критичното мислене като основна цел на обучението в университета. Pedagogika, Volume 93, Number 1].
9. R. Lutskanov, "Narachnik za kriticheskoto mislene" (in Bulgarian). Sofia, Bulgaria. 2014. ISBN 978-619-01-1402-4. // [Люцканов, Р. (2014). Наръчник за критическо мислене,София, ISBN 978-619-01-1402-4].
10. A. V. Kushnir, "Kontseptsiya kriticheskogo mashleniya G. Dyui i iyo petseptsiya v sovremenoy filosofii obrazovaniya" (in Russian). 2024. // [Кушнир, А. В.(2024) Концепция критического мышления Дж.Дьюи и ее рецепция в современной философии образования]. URL: <https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/328643/1/344-347.pdf> (accessed: 04-01-2026).
11. A. V. Zaytsev, "Kriticheskoe mashlenie v filosofskoy refleksii Dzhona Dyui" (in Russian). "Dialog" 1(13). 2019. // [Зайцев, А. В. (2019). «Критическое мышление» в философской рефлексии Джона дьюи. Диалог. 2019. №1 (13)]. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/kriticheskoe-myshlenie-v-filosofskoy-refleksii-dzhona-dyui> (accessed: 04-01-2026).

12. P. Marcheva-Yoskovska, *"Pedagogicheski dizayn na obuchenie za razvitie na poznavatelната aktivnost v nachalen etap"* (in Bulgarian). Publisher: "Faber", Veliko Tarnovo, Bulgaria. 2020. p. 228. ISBN 978-619-00-1215-3. // [Марчева-Йошовска, П. (2020). Педагогически дизайн на обучение за развитие на познавателната активност в начален етап. Велико Търново: Изд. "Фабер". с.228, ISBN 978-619-00-1215-3].

Lilia Lozanova

"Bishop Konstantin Preslavsky" University of Shumen, Bulgaria

ORCID : <https://orcid.org/0009-0000-8379-3453>

l.lozanova@shu.bg

Author's data were published according GDPR rules and publication ethics of the journal.

KIN Journal: <https://www.math.bas.bg/vt/kin/>

Received: 18 January 2026

Accepted: 23 June 2026

Published: 30 June 2026

DOI: <https://doi.org/10.55630/KINJ.2026.120108>

TITLE, ABSTRACT AND KEYWORDS IN BULGARIAN

АКЦЕНТИ ВЪВ ВЪЗГЛЕДИТЕ НА НЯКОИ ФИЛОСОФИ ЗА КРИТИЧЕСКОТО МИСЛЕНЕ

Резюме: Критичното мислене е изследвано от изследователи от различни исторически периоди. Благодарение на техните теории, разбирането за него, неговата същност и съдържание са обогатени. Представители на различни научни области, както и творци от всички епохи, са фокусирали вниманието си върху неговите проявления и развитие. Натрупаните възгледи и концепции за критичното мислене са основата на съвременното разбиране на това явление, което се е превърнало в една от значимите образователни цели в условията на медийно-информационното общество.

Настоящата статия има за цел да представи някои от възгледите на известни философи, педагози и мислители за критичното мислене.

Ключови думи: критично мислене